

Športová lexika v knihe Ondreja Sekoru *Ferdo cvičí mravenisko*

Anna Timková Lazurová

Inštitút slovakistiky a mediálnych štúdií, Filozofická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove
anna.lazurova@gmail.com

Kľúčové slová: komunikačný register, športová lingvistika, registrová motivácia, motivačná kooperácia, športová próza, umelecký text

Key words: communication register, linguistics in sport, register motivation, motivational coworking, sports prose, artistic text

1 Úvod

Nadväzujúc na doterajšie interdisciplinárne skúmanie športu, ktorému sa pod vedením D. Slančovej venuje vedecko-výskumný tím na pôde Prešovskej univerzity, poodkrývame v štúdiu ďalšiu „vrstvu“ športovej lingvistiky – a to priestor tematizácie športu umeleckým štýlom, konkrétne v texte knihy *O. Sekoru Ferdo cvičí mravenisko*. Vychádzame pritom z konceptu komunikačného registra (Slančová, 2017; Ološtiak, 2010, 2011) a základných téz teórie lexikálnej motivácie. Naším cieľom je na základe analýzy športovo motivovanej lexiky vybraného umeleckého textu poukázať na prepojenie športového komunikačného registra a umeleckého textu pre deti a upriamiť pritom pozornosť na základné rozdelenie registrovo motivovanej lexiky zo športovej komunikačnej sféry. Ide nám najmä o východiskové tematické delenie športového komunikačného registra a jednotlivých subregistrov zastúpených v analyzovanom texte. Naznačíme aj kooperačné vzťahy registrovej motivácie s vybranými motivačnými typmi v kontexte zvoleného umeleckého textu. Okrajovo poukážeme i na prvky športovej etiky, sociológie a organizácie športu v estetickom rámci vybranej knihy, ktorej recipientom je primárne detský čitateľ.

Naším zámerom je predostrieť odbornej verejnosti „pilotnú sondu“ do priestoru tematizácie športu umeleckým štýlom s ambíciou podnieť ďalšie a hlbšie skúmanie v tejto oblasti.

2 Jazyk športu v literatúre pre deti a mládež

V súlade s doterajším výskumom a úvahami D. a T. Slančovej (2014, 2017) pracujeme s konceptom *športovej lingvistiky* ako samostatnej vednej disciplíny, ktorá je postavená na interdisciplinárnom základe. Predmetom jej skúmania je podľa spomínaných autoriek *športový komunikačný register*. Jedným z aspektov výskumu športovej lingvistiky je pritom skúmanie priekových pásem športového makrosociálneho komunikačného registra a mikrosociálnych komunikačných registrov, ktoré fungujú v jeho rámci s inými registrami v tých komunikačných sférach, v ktorých dochádza k tematizácii športu.

Podľa K. Felixa (1992, 1993) je jednou zo športových metakomunikácií, teda v našom ponímaní jednou z možností, ako tematizovať šport, jeho *tematizovanie umeleckým štýlom*. A to predovšetkým v športovej črte, *športovej próze* (poviedke, novele), športovom románe, biografickom románe, rozhlasovej a televíznej hre (1993, s. 12). V súlade s týmito úvahami môžeme uvažovať nielen o literatúre pre dospelých recipientov, ale chceme poukázať i na to, že táto téma je živá aj v intencionálnej literatúre pre deti a mládež. Doteraz nebol v našich podmienkach venovaný väčší priestor analýze tematizácie športu v tomto type pôvodnej ani prekladovej literatúry. Domnievame sa však, že práve športové motívy v literatúre určenej detskému čitateľovi si zaslúžia pozornosť z lingvistického i literárneho (prípadne literárno-

didaktického) hľadiska. Aktualizáciu športovej témy nachádzame v autorskej rozprávke aj v príbehoch zo života detí, pričom možno predpokladať, že zvolený žáner sa bude zároveň zračiť v spôsobe využívania terminológie príslušného športu – môžeme napríklad predpokladať prítomnosť poetických okazionalizmov v rozprávkach a slangových výrazov v príbehových prózach.

Výberovo môžeme spomenúť napríklad odkaz na bojové umenia a loptové hry v prekladovej knihe poviedok Zvonimira Baloga *Jednonohý pes a krátkozraké kurie oká*; tematizovanie futbalu v časti knihy Wojciecha Widłaka *Pán Gul'ôčka*; zmienky o loptových hrách v rozprávke Čo rozprávala lopta v *Modrozelenej knihe rozprávok* Lubomíra Feldeka. Športové motívy nachádzame napríklad aj v dvoch knihách Petra Karpinského. V *Rozprávkach z Múzea záhad a tajomstiev* sa športová lexika zračí prostredníctvom literárneho spracovania športových motívov v kapitolách *Záhada cvičiacej periny*, *Záhada vystrašeného ducha* a *Záhada futbalového štadióna*. Výraznejšie tematizuje spomínaný autor športový – konkrétne futbalový motív v knihe *Adela, ani to neskúšaj!*, kde je futbalom fascinovaná hlavná hrdinka. Prezentovanie „chlapčenskej“ témy prostredníctvom dievčenskej protagonistky možno vnímať aj ako prostriedok prekonávania istého názorového stereotypu na jednej strane a zatraktívnenie recepcie textu pre detských čitateľov oboch pohlaví na strane druhej. Tematizácia futbalu je v prípade tohto textu prítomná na pozadí ostatných spracovaných motívov. Príkladom estetického spracovania športovej tematiky, v ktorej je futbal dominantnou a nosnou témou celého textu, čomu je vo výraznej miere podriadená i lexika, je kniha Júliusa Belana *Prihraj, Carlos!*. I keď je dej knihy situovaný do prostredia juhoamerického Uruguaja, ide o pôvodný text slovenského autora. Uvedené knižné tituly sú ukážkami zo súčasnej literatúry, lexikálnej analýze sme sa však rozhodli podrobiť text klasickej knihy pre deti, ktorej hlavní hrdinovia sú známi viacerým generáciám čitateľov. Ondřej Sekora vydal knihu *Ferdo cvičí mravenisko* v českom origináli v roku 1947. Výberom tohto textu chceme poukázať na „nadčasovosť“ športu i na to, že hlavné princípy, ktoré daná kniha prezentuje, sú stále platné. Pracovať budeme s prekladom Hany Zelinovej z roku 1972 vo vydání z roku 1991.

3 Športový komunikačný register a jeho prienik do umeleckého textu

Pri skúmaní a naznačení východiskového tematického delenia športového komunikačného registra a jednotlivých subregistrov zastúpených v analyzovanom texte vychádzame z konceptu *komunikačného registra* tak, ako ho vo svojich štúdiách prezentuje D. Slančová. Opierajúc sa o ňou prezentované východiská (2017, 1999) uvažujeme v našej analýze o *prieniku športového komunikačného registra do umeleckého textu* adresovaného detskému čitateľovi. Šport chápeme ako sociálnu inštitúciu, ktorej komunikačným priestorom je *športová komunikačná sféra*. Konvencionalizovaným jazykovým a parajazykovým správaním preferovaným v športovej komunikačnej sfére prislúchajúcej športu ako sociálnej inštitúcii je teda *športový makrosociálny komunikačný register*. „Osobitným súborom prostriedkov, na základe ktorých možno definovať komunikačné registre, je *registrovo motivovaná lexika*“ (Slančová, 2017, s. 82). Podľa M. Ološtiaka sú vzhľadom na svoju bezprostrednú spätosť s mimojazykovou realitou spomedzi jazykových jednotiek registrovo najviac vyťažené lexikálne jednotky. Registrovo motivované sú tie skupiny lexém, ktoré pri svojej komunikačnej realizácii spĺňajú požiadavku situačnej podmienenosti. Takéto skupiny možno potom jednotne pomenúvať pomocou nominačného modelu *lexika + (adj) komunikačného registra* (2011, s. 270 – 273). V našom prípade môžeme teda uvažovať o *lexike športového komunikačného registra*. Citovaný autor pritom poukazuje aj na to, že v komunikačnom registri môžu vedľa seba fungovať spisovné i nespisovné výrazy, odborné termíny, slangizmy, profesionalizmy, argotizmy, ale i dialektizmy (tamže, s. 273).

Makrosociálny komunikačný register sa môže, i keď nemusí, realizovať prostredníctvom *subregistrov*.

M. Ološtiak uvažuje v týchto súvislostiach o *registrovej motivácii lexikálnych jednotiek*. Základnou vlastnosťou takýchto lexém je ich situačná podmienenosť – funkčne sa špecializujú, vypovedajú o tom, v akej komunikačnej situácii sa preferenčne používajú (2010, s. 34). Aj nami sledované lexie zo športového komunikačného registra reflektované v analyzovanom umeleckom texte naznačujú komunikačnú doménu, s ktorou sú tieto výrazové prostriedky späté a ktorú pomáhajú identifikovať detskému čitateľovi. Podľa citovaného autora môžeme uvažovať i o otázke registrovej kompetencie ako o súčasť jazykovo-rečovej kompetencie individua, ktorá predstavuje nielen stupeň jazykového ovládania prostriedkov typických pre daný register, ale aj schopnosť ich adekvátneho komunikačného využitia s ohľadom na danú komunikačnú situáciu (tamtiež, s. 35). V prípade preferenčného využitia športovo motivovaných lexém (športovej lexiky) v umeleckom texte literatúry pre deti a mládež autor pôsobí prostredníctvom nich i na rozvíjanie jazykovo-rečovej kompetencie svojho čitateľa, čím implicitne napomáha aj ich budúcemu aktívnemu a adekvátnemu komunikačnému využitiu.

V kontexte *športovej lexiky* uvažujeme spolu s citovanými autormi (Slančová, 1999; Ološtiak, 2010, 2011) o jej ďalšej špecifikácii a hierarchizácii v rámci *subregistrov podľa jednotlivých športových odvetví*. Terminologicky pracujeme priamo s jej členením na *komunikačné subregistre konkrétnych druhov športu*. Nami vyexcerpované položky rozčleňujeme do siedmich skupín: lexika „všeobecnošportového“ komunikačného registra¹, jednotky z lexiky *atletického komunikačného registra* (atletická lexika), lexika *gymnastického komunikačného registra* (gymnastická lexika), lexika *futbalového komunikačného registra* (futbalová lexika), lexika *komunikačného registra bojových umení*, lexika *zápasníckeho a vzpieračského komunikačného registra* (ďalej v texte i KR).

V analýze poukážeme aj na jeden z aspektov *relačnosti registrovej motivácie* (ďalej v texte i RM) – *motivačnú kooperáciu*, ktorá sa prejavuje prítomnosťou viacerých motivačných typov v jednej lexii (Ološtiak, 2010, 2011). Výberovo sa zameriame na tieto motivačné kooperácie: *RM + interlingválna motivácia*, *RM + fónická motivácia* (*RM + fónická + expresívna motivácia*), *RM + frazeologická motivácia*, *RM + syntaktická motivácia*, *RM + temporálna motivácia*, *RM + onymická motivácia*, *RM + abreviačná motivácia* (+ *syntaktická motivácia*).

Špecifikum skúmaného textového priestoru vyplýva z jeho estetizácie, ale i zacielenosti na detského recipienta, čo sa odráža okrem iného aj v autorovom výbere konkrétnych jazykových výrazových prostriedkov. *Prienik športového komunikačného registra do umeleckého textu* by sme schematicky mohli znázorniť takto²:

¹ Termín „všeobecnošportový“ komunikačný register používame v súlade s tým, ako ho vo svojej štúdií prezentuje M. Ološtiak (2010).

² Náčrt je analógiou ku schéme D. Slančovej týkajúcej sa znázornenia východísk skúmania jazyka mediálneho športu na báze športovej lingvistiky. Pomlčky pritom aj v našom prípade naznačujú otvorenosť pojmov (2017, s. 83).

Koncept prieniku športového komunikačného registra do umeleckého textu

- šport (sociálna inštitúcia) –
- športová komunikačná sféra –
- športový makrosociálny komunikačný register –
- autorský mikrosociálny komunikačný register –
- konkrétne literárne dielo (komunikačná situácia) -
- [reč rozprávača (autorská reč) a reč postáv (text)]
- športová próza pre deti (žáner)
- individuálny personálny štýl konkrétneho autora (spisovateľa)

Ku skúmaniu nami zámerné vybraného umeleckého textu z literatúry pre deti a mládež teda pristupujeme na báze športovej lingvistiky rešpektujúc načrtnuté teoretické východiská.

4 Interpretačný prienik do športovej témy v knihe Ferdo cvičí mravenisko

Ondřej Sekora (25. 9. 1899 – 4. 7. 1967) predstavil svoju knihu *Ferda cvičí mraveniště* českému detskému čitateľovi v roku 1947. V slovenskom preklade Hany Zelinovej vyšla v roku 1972 pod názvom *Ferdo cvičí mravenisko*.³ Ak sa na tento rozprávkový príbeh o Ferdovi a jeho priateľoch pozrieme z hľadiska spracovania nosnej témy, ktorou je humánny pohľad na „entomologické“ podanie športovej a hlavne atletickej prípravy mravcov – športovcov, môžeme hovoriť v pravom zmysle slova o *športovej próze*. Tematizáciou (ľahkej) atletiky na humánno-animálnom, respektíve humánno-entomologickom pomedzí sa autor vracia k svojmu pôvodnému povolaniu – v Lidových novinách pracoval ako športový redaktor⁴. V knihe nezaprel svoje športové založenie, zmysel pre fair play, ale i humor. Čitateľom od šiestich rokov na pozadí rozprávkového príbehu odhaľuje okrem iného základné etické princípy športu, prezentuje podstatu „športového ducha“, princípy tréningu, približuje jednotlivé športové disciplíny (najmä atletické), implicitne poukazuje aj na potrebu športového marketingu a medializácie športu pri príprave športových hier organizovaných uprostred lesa. Tie sa konajú v takmer olympijskom duchu po predchádzajúcom vytrvalom tréningu mravcov pod „trénerskou taktovkou“ Ferda. I keď sa od čias vzniku textu zmenilo toho v športe veľa, najmä čo sa týka dosiahnutých a prekonaných rekordov, využívaných športových štýlov, lokálnej i celosvetovej známosti a populárnosti športovcov, hlavná myšlienka diela ostáva stále platná, aktuálna a zároveň čitateľsky atraktívna aj pre dnešných (prevažne detských) čitateľov.

Postava Ferda Mravca sa v tomto príbehu stáva iniciátorom „zdravšieho životného štýlu“. Spoločne s Truhlíkom, ktorý vyrastal v kine, kde na filmovom plátne sledoval grécko-rímske zápasy, a Mudrlantom vedú ostatné mravce na jednej strane ku zlepšeniu fyzickej kondície (tým i k efektívnejšej práci v mravenisku a menšej miere únavy), zároveň aj k odhodlaniu zvíťaziť (a víťaziť) v športovom zápole. Na pozadí komických situácií O. Sekora prezentuje svojim čitateľom náhľad do viacerých druhov športu, predovšetkým však do atletických disciplín, ktoré metaforicky transformuje podľa potrieb entomologicko-rozprávkového prostredia. Obsahom atletiky sú prirodzené lokomócie – beh, skákanie a hádzanie (Čillík – Rošková, 2003, s. 7) a celkovo patrí atletika medzi najmasovejšie a najrozšírenejšie športové odvetvia. V súčasnosti sa na Slovensku používa pojem „atletika“, v minulosti bolo zaužívané hovoriť o „ľahkej atletike“ (tamtiež, s. 8), čo potvrdzuje aj text slovenského prekladu.

³ Vydanie, ktoré sme analyzovali, je z roku 1991 a je textovo identické s prekladom z roku 1972.

⁴ Informácie o živote autora čerpáme z textu S. Zábrodskéj dostupného na internete.

Atletické pohybové činnosti sa delia na jednotlivé skupiny disciplín, a to chôdzu, behy, skoky, vrhy, hody a viacboje (tamtiež, s. 8). Mravce v príbehu sa preto tiež zdokonaľujú a súťažia v atletickej chôdzi, v behoch na krátke (beh na 100 a 400 mravčích metrov), stredné (beh na 1500 mravčích metrov) i dlhé mravčie vzdialenosti (beh na 5 a 10 mravčích kilometrov). Pretekajú v štafetovom behu na 4 x 100 mravčích metrov, v behu cez prekážky preskakujú trávičky. Skáču horizontálne (skok do diaľky) aj vertikálne (čo najvyššie položenú latku – trávičku prekonávajú v skoku do výšky i v skoku o žrdi). Vrhajú guľou, hádžu diskom, kladivom aj oštepom (smrekovou ihličkou). To všetko v priestoroch lesa, mraveniska, ale i špeciálne pre preteky postaveného štadiónu plného divákov.

Mravce počas tréningov, zimnej prípravy i samotných pretekov zisťujú, čo je to športový duch, fair play, odhaľujú individuálny pokus o podvod, pretekajú, víťazia a v závere plánujú športové spojenie síl so súpermi: „*Od dnes si budeme požičiavať trénerov, ukážeme si navzájom všetko, čo vieme, a budeme cvičiť spolu,*“ sľubovali si Ferdo a otec Dobréjeto (Sekora, 1991, s. 137). Sekora v texte takýmto spôsobom poukazuje na princípy športovej etiky, zároveň odkazuje na sociológiu i organizáciu športu⁵ – aj v príbehu o mravcoch možno sledovať sociálne správanie jednotlivcov, skupín a (mravčích) spoločenstiev pri realizácii športových aktivít, ale i potrebu systematického fyzického úsilia, vnútornej a vonkajšej motivácie, no aj rešpektovania stanovených pravidiel a sociálnych noriem, čo má však v konečnom dôsledku viesť k pocitu radosti a potešenia pre všetkých zainteresovaných.

Autor v celom texte vo výraznej miere využíva športovú lexiku, preto môžeme práve na základe jej analýzy demonštrovať prienik športového komunikačného registra do umeleckého textu tak, ako sme to schematicky naznačili.

5 Analýza športovo motivovanej lexiky vo vybranom literárnom texte

Konkrétne literárne dielo (športová próza) sa v naznačenom koncepte prieniku športového komunikačného registra do umeleckého textu stáva komunikačnou situáciou, v ktorej sa individuálny personálny štýl O. Sekoru prejavuje výberom a spôsobom usporiadania konkrétnych lexikálnych prostriedkov. Vo vybranej športovej próze pre deti sme bez ohľadu na to, či ide o autorskú reč alebo reč postáv, vyexcerpovali na 139 stranách tlačeneho textu 1194 registrovo motivovaných položiek – jednoslovných i viacslovných. Športová lexika je teda v analyzovanom texte prítomná vo výraznej miere. Lexémy športového komunikačného registra sme ďalej špecifikovali a rozčlenili do siedmich skupín – čiže *siedmich subregistrov* podľa jednotlivých športových odvetví prezentovaných v literárnom diele. Najvýraznejšie zastúpené sú v texte jednotky patriace do lexiky „*všeobecnošportového*“ komunikačného registra – 623, ďalej do lexiky *atletického komunikačného registra* – 541, 19 položiek patrí do lexiky *gymnastického komunikačného registra*, 5 príkladov je z lexiky *komunikačného registra bojových umení*, 3 zastupujú v texte *futbalovú lexiku*, 2 lexiku *zápasníckeho* a 1 lexiku *vzpieračského komunikačného registra*.

5. 1 Subregistre športovej lexiky zastúpené v analyzovanom umeleckom texte

5. 1. 1 Lexika „*všeobecnošportového*“ komunikačného registra

Za jednotky z lexiky „*všeobecnošportového*“ komunikačného registra považujeme také jednotky, ktoré nie sú preferenčne späté s konkrétnym športovým odvetvím, ale predstavujú celkovú lexikálnu bázu pre športovú komunikačnú sféru. Do tejto skupiny sme zaradili aj onomatopoeje, a to povzbudzovania *hip, hip, hip; hip, hip, hip, hurá;* vysokého ocenenia výkonu *bravo, bravó, bravóóóó;* vyjadrenia želania *zdar, športu zdar!*; naznačenia skoku *hop*, vyjadrenia radosti a pobádacieho pokriku *huráááá*, napodobnenia výstrelu *práááásk*, zvuku pri páde *bum*. Zaradili sme sem i okazionalizmy a sémantické posuny viažuce sa na

⁵ Tak ako predmet sociológie športu a jeho hlavné znaky definuje D. Leška (2005).

personifikované mravčie spoločenstvo (*mravčí rekord, mravčie preteky, ŠK Mrafe, ŠK Nabilima, športové mravenisko, športoví chlapíci*).

„Všeobecnošportový“ komunikačný register je teda v analyzovanom texte zastúpený týmito lexikálnymi jednotkami⁶: *asociácia, bodovať preteky, bodový stav, bravo, bravó, bravóóóó, byť fit, byť prvý, celkový výsledok, cieľ, cvičenie, cvičiť, cvičiaca mládež, cvičiaci, cvičisko, cvičiť štarty, cvičiteľ, cvičitelia, cviky, diváci, dobrý štýl, dosiahnuť úspech, dráha, drať sa dopredu, dres, dresy, držiteľ rekordu, hip, hip, huráááá; ihrisko, jarné cvičenie, jarný výcvik, jasot obecnstva, klub, klubový poriadok (i kontextovo aktualizované spojenie klubový neporiadok), krásny štýl, legitimácia, letieť ako vietor, majster športu, majstri, mať dištanc, mať štýl, (mravčí) rekord, (mravčie) preteky, mužstvo, mužstvá, nacvičiť, napínavý súboj, nech žije šport, neporažiť, nepretekáť, nový rekord, obecnstvo, odmerať vzdialenosť krokmi, odstúpiť, odštartovať, odvetné stretnutie, odvetný zápas, olympijské hry, oprava, plán cvičenia, pocvičiť, podať protest, podpredseda, podvýbor, pokladník, poraziť, poraziť na hlavu, poraziť pretekárov, poraziť v zápase, porážka, povel, pozor bum, práááásk, predseda, prehrať, prehrať na celej čiare, prehrať zápas, prekonať rekord, prekonať svetový rekord, prekonávať rekordy, preletieť oblúkom, pretekánie, pretekár, pretekári, pretekárska dráha, pretekárska trať, pretekať, pretekať sa, preteky, preteky sa začali, preteky vyhral, pridať, priniesť víťazstvo, pripraviť sa, Pripraviť sa, pozor, teraz!, radosť z pohybu, registrovaný pretekár, rekord, rekordný, rekordy, rozcvičiť sa, rozdať si to, rozhodca, rozhodcovia, rozostaviť sa, súboj, súper, súťaž, súťažiť, svaly, svetový rekord, šatňa, ŠK Mrafe, ŠK Nabilima, šport, športovci, športové ihrisko, športové mravenisko, športové nadšenie, športové správy, športové tempo, športové výrazy, športovec, športoví chlapíci, športovisko, športovo, športový duch, Športový klub Mravenisko Ferdovo, športový organizačný poriadok, športový štadión, športu zdar, štadión, štart, štartér, štartovať, štýly, švih, tabuľa výsledkov, tabuľka výsledkov, tajomník, technika, telocvičňa, tempo, tréner, tréning, trenírky, trénovať, tribúna, tribúny, tričko, usporiadatelia, vbehnúť do pásky, vbehnúť na ihrisko, veľké preteky, veľký zápas, víťaz, víťazstvo, vstupenka, výbor, výbušná sila, vycvičené, vycvičiť, výcvik priniesol ovocie, vydať zo seba všetko, vyhodiť, vyhrať, vyhrať na celej čiare, vyhrať súťaž, vyhrať zaslúžene, vyhrávať, vypracovaný štýl, vydarený, vyraziť, vyštartovať ako raketa, vytrvalec, vyzvať k odvetnému zápasu, vzdialenosť, zacvičiť, začať cvičiť, zaostávať, zápas, zápasíť, zapisovateľ, zdar, Združenie chválenkárov, zdvíhať koleno, zimná telocvičňa, zimné cvičenie, zimný tréning, zimný výcvik, zmerať si sily, zohýbať nohy, zvíťaziť, zvyšovať náskok.*

5. 1. 2 Lexika atletického komunikačného registra

Jednotky *atletického komunikačného registra (atletickej lexiky)* sa sémanticky viažu na vyššie v texte spomínaný obsah atletiky, teda tri prirodzené lokomócie – *beh, skákanie a hádzanie*⁷. Do istej miery pri pomenovaniach z tejto skupiny sledujeme prelínanie sa atletického a všeobecnošportového komunikačného registra v ich syntaktickom spojení, bez ktorého by uvádzané príklady neboli úplné.

Atletický komunikačný register v texte reprezentujú tieto pomenovania: *atlét, atléti, atletická dráha, atletika, beh, beh ako opreteký, beh cez prekážky, beh na 100 metrov, beh na 100 mravčích metrov, beh na 1500 metrov, beh na 400 metrov, beh na 800 metrov, beh na desať mravčích kilometrov, beh na päť mravčích kilometrov, beh na sto mravčích metrov, beh s vetrom opreteký, behanie, behať, behávať, bežať, bežať cez prekážky, bežať dlhé vzdialenosti, bežať na dlhých tratiach, bežať pravidelne, bežať štafetu, bežať štýlovo, bežci,*

⁶ Pri vyratúvaní lexikálnych jednotiek sa zameriavame na ich distribúciu v texte, uvádzame ich v abecednom poradí a neuvádzame frekvenciu ich výskytu.

⁷ Tak ako ich uvádzajú I. Čillík a M. Rošková (2003).

bežec, bežec Nurmi, bežci na krátku vzdialenosť, bežecká dráha, bežia ako slimáky, bežiaci, bežíš ako Nurmi, boj pred cieľovou páskou, cieľ najkratšieho behu, cvičiť atletiku, cvičiť beh, cvičiť rýchly beh, disk, dlhá trať, dlhý rozbeh, dobehnúť, dobehnúť do cieľa, dobiehať, dohodiť, držadlo drôteného lana, držanie gule, guľa, hádzanie, hádzanie diskom, hádzať, hádzať diskom, hádzať guľou, hádzať ihličím ako oštepom, hádzať ihličky, hádzať oštepom, hádzať oštep, hádzať smrekovou ihličkou, hod, hod kladivom, hod oštepom, hodiť, hodiť guľu, hodiť kladivo, hodiť kladivom, horajn, chôdza, chystať sa k vrhu⁸, chytiť guľu, chytiť kladivo, kladivo, klus a chôdza, krásny štýl vrhania, krátka trať, ľahká atletika, ľahkoatletické preteky, ľahký beh, latka, latka je vysoko, latka spadla, lesný beh, miesto na skoky, nacvičovať „horajn“, nacvičovať hod diskom, nadhodiť, naučiť sa behať, nedobehnúť, nehodiť kladivo, nekrižovať dráhu, nepreskočiť, nepreskočiť trávičku, neskákať, neskočiť, nevrhnúť, nižšie skoky, Nurmiho beh, odhodiť guľu, odovzdávanie štafety, odraziť sa pravou nohou, odraziť sa, odrážať sa, odštartovať behom, ohýbať nohy ako Nurmi, oštep, oštep letel, oštepári, oštep pretekárov, po atleticky, položiť latku vyššie, prebehnúť, prebehnúť dráhu, prebehnúť sa, predbehnúť, predbiehať, prehodiť kladivo, prekážky, prekážky na dráhe, preskočiť, preskakovať, preskakovať trávičku, preskakovať výšku, preskočiť, preskočiť hladko každú prekážku, preskočiť latku, pretekári na desať kilometrov, pretekári sa rozbehli, pretekári vybehli, preteky na 100 metrov, preteky na päť mravčích kilometrov, preteky v behu, preteky v hode oštepom, preteky v chôdzi, prudký beh, rebríček najlepších šprintérov, rozbehnúť sa, rozbehnúť sa ako víchor, rozbehnúť sa po dráhe klusom, rozbehnúť sa so žrdou, rozbiehať sa, rozbiehať sa po dráhe, rozbiehať sa so žrdou, rozskákať sa, skákať, skákanie, skákať „horajna“, skákať cez prekážky, skákať do diaľky, skákať do výšky, skákať o žrdi, skákať opravné skoky, skočiť do výšky, skočiť, skočiť ponad trávičky, skok, skok „stredl“, skok „svínej“, skok d'aleký, skok do výšky, skok o žrdi, skok vysoký, skokan, skokani, skokani do diaľky, súťaž na 400 mravčích metrov, súťaž vo vrhu guľou, šatne atlétov, štafeta, štafeta – kolíček, štafeta na štyrikrát 100 mravčích metrov, štart na 200 metrov, štartovať k behu⁹, ťažkoatletický, tréner v skoku vysokom, trénovať vrh guľou, tretry, triafať ihličkou, tyč, učiť sa behať, učiť skákať, uháňajúci, utekať, vbehnúť do cieľa, vbehnúť do cieľovej pásky, vbehnúť do cieľovej rovinky, vbehnúť do pásky, vedieť skákať, vrh guľou, vrhači, vrhači gúl, vrhať guľou, vrhnúť, vybehnúť ako atómová bomba, vybehnúť ako strela, vybehnúť klusom, vybehnúť od štartu, vybehnúť zo štartu, vybiehať, vyhodiť guľu, vyhrať beh krásnym štýlom a spôsobom, vyhrať štafetu, vyletieť, vyraziť ako blesk, vyskočiť, vyskočiť nad latku, vyskočňôžka, zabodnúť sa, zabodnúť tyč, zabodnúť žrd', zakrútiť sa, zastrihať nohami, zdvihnúť latku vyššie, zhodiť latku, zrýchliť beh, zvyšovať latku, železná guľa, žrd'.

Do tejto skupiny lexikálnych jednotiek sme zaradili aj metaforicky posunuté výrazy a okazionalizmy týkajúce sa personifikovaného športového života mravcov: *beh na 100 mravčích metrov, beh na desať mravčích kilometrov, beh na päť mravčích kilometrov, beh na sto mravčích metrov, hádzať ihličím ako oštepom, hádzať ihličky, hádzať smrekovou ihličkou, nepreskočiť trávičku, preskakovať trávičku, preteky na päť mravčích kilometrov, skočiť ponad trávičky, súťaž na 400 mravčích metrov, štafeta na štyrikrát 100 mravčích metrov, triafať ihličkou, vyskočňôžka.*

5. 1. 3 Lexika gymnastického komunikačného registra

Do celku gymnastického komunikačného registra sme zaradili tie lexikálne jednotky, ktoré sú sémanticky viazané na celkové telesné cvičenie: *cvičiť predklony, cvičiť prostrné, kotrmelce, kotrmelec, krútiť hornou časťou tela, nacvičiť si pružnosť, obrat vľavo, postaviť*

⁸ V prípade tohto príkladu poukazujeme na nespisovnosť použitej predložky *k* v účelovom význame (spis. *chystať sa na vrh*).

⁹ Aj v tomto prípade ide o nespisovne použitú predložku *k* v účelovom význame.

pyramídu¹⁰, pravou nohou švihnúť dopredu, prostrné cvičenie, rozpažiť, ruky v bok, sokolský zlet, šplhať sa, úklon pravou rukou k ľavej nohe, výpad ľavou nohou, výpad pravou nohou.

5. 1. 4 Lexika komunikačného registra bojových umení

Lexika komunikačného registra bojových umení je v texte zastúpená výrazmi a zvratmi: *džiu-džitsu, chodiť na hodiny džiu-džitsu, naučiť sa džiu-džitsu, vycvičiť v džiu-džitsu, zápas džiu-džitsu.*

5. 1. 5 Lexika futbalového komunikačného registra

Futbalovú lexiku, teda lexiku futbalového komunikačného registra v analyzovanom texte zastupujú výrazy: *hrať futbal, kopnúť loptu, medzinárodný futbal.*

5. 1. 6 Lexika zápasníckeho komunikačného registra

Zastúpená je i lexika zápasníckeho komunikačného registra: *gréckorímske zápasy, zápasníci.*

5. 1. 7 Lexika vzpieračského komunikačného registra

Svojho zástupcu v texte má aj lexika vzpieračského komunikačného registra: *vzpierač(i).*

5. 2 Motivačná kooperácia

Ako sme už spomenuli, jedným z aspektov *relačnosti registrovej motivácie* je *motivačná kooperácia*, ktorá sa prejavuje prítomnosťou viacerých motivačných typov v jednej lexii (Ološtiak, 2010, 2011). V súlade s tým, ako tento problém definuje citovaný autor, sme sa výberovo zamerali na sedem motivačných kooperácií, ktoré sú prítomné v analyzovanej športovej lexike vybraného umeleckého textu.

5. 2. 1 Registrová motivácia + interlingválna motivácia

Kooperácia *registrovej a interlingválnej motivácie* poukazuje na to, že šport je celosvetovým fenoménom. Nie je vo väčšine prípadov teritoriálne vymedzený, má internacionálny charakter a to sa okrem iného odráža i v športovej lexike. Medzi lexikálne jednotky patriace do tejto skupiny môžeme zaradiť: *asociácia, atlét(i), disk, dres(y), džiu-džitsu, kabína, klub, legitimácia, rekord(y), šport, štadión, štafeta, štart, štartér, tempo, tréner, tréning, trénovať, tribúna*, ale i združené pomenovania ako *ľahká atletika, olympijské hry, športový štadión*, v ktorých sa na registrovú a interlingválnu motiváciu viaže aj *syntaktická motivácia* (v prípade pomenovania *ľahká atletika* i *temporálna motivácia*, keďže v súčasnosti sa uprednostňuje jednoslovné pomenovanie *atletika*).

5. 2. 2 Registrová motivácia + fónická motivácia (+ expresívna motivácia)

Fónicky motivovanými lexémami patriacimi do športového komunikačného registra sú najmä *onomatopoe* v autorskej reči aj reči postáv vybranej športovej prózy. Máme na mysli napríklad vyjadrenie veľkého diváckeho súhlasu a vysokého ocenenia výkonu citoslovcami *bravo, bravó, bravóóóó*¹¹ v kontextoch ako: *Keď nad trávičkou zastrihali nohami, pásavky vždy zvolali šmik¹² a každému, ktorý preskočil, tlieskali a kričali: "Bravó!"* (Sekora, 1991, s. 58); *„Bravó. Šmikynôžka, bravó!“ keď videli, že preskočil a že sa dvíha zo zeme.* (tamtiež, s.

¹⁰ „Postavíme si pyramídu! Aj to som videl. Jeden si stane na druhého...“ a už aj bežal po mocné mravce (Sekora, 1991, s. 15).

¹¹ V prípadoch reduplikovania dlhých vokálov aj v kooperácii s *expresívnou motiváciou*.

¹² V tomto príklade i citoslovce *šmik* vyjadrujúce rýchly, prudký pohyb.

60); "*Bravo, bravo!*" kričali mravce zo športového mraveniska. (tamtiež, s. 81). Ďalej opakované citoslovce povzbudzovania *hip i hip, hip, hurá*; naznačenie skoku *hop*, vyjadrenie radosti a pobádania pokrikom *huráááá*, napodobnenie výstrelu *práááásk*, zvuku pri páde *bum*, ako aj naznačenie švihnutia vyjadrením *švih*.

5. 2. 3 Registrová motivácia + frazeologická motivácia

Spomedzi frazém spätych so športovým komunikačným registrom, ktoré autor použil v texte, môžeme spomenúť tieto ustálené slovné spojenia: *beh s vetrom opreteký, bežať ako slimáky, boj pred cieľovou páskou, drať sa dopredu, dosiahnuť úspech, križovať dráhu, letieť ako vietor, mať dištanc, prehrať na celej čiare, priniesť víťazstvo, podať protest, poraziť na hlavu, prekonať rekord, prekonať svetový rekord, Pripraviť sa, pozor, teraz!, radosť z pohybu, rozbehnúť sa ako víchor, rozdať si to v športe, športový duch, športové nadšenie, šport sa mi prejedol, športu zdar, vbehnúť do pásky, (vstupenky na) veľký zápas, vybehnúť ako atómová bomba, vybehnúť ako strela, vybehnúť zo štartu, výcvik priniesol ovocie, vydať zo seba všetko, vyhrať na celej čiare, vyhrať zaslúžene, vyštartovať ako raketa, vyzvať k odvetnému zápasu¹³, zmerať si sily, zvyšovať náskok.*

5. 2. 4 Registrová motivácia + syntaktická motivácia

Syntakticky motivovanými lexémami, ktoré môžeme zaradiť do športového komunikačného registra, sú napríklad pomenovania: *atletická dráha, beh cez prekážky, beh na 100 metrov, beh na 1500 metrov, beh na 400 metrov, beh na 800 metrov, bežať štafetu, bežci na krátku vzdialenosť, bežecká dráha, bodový stav, celkový výsledok, držiteľ rekordu, hádzať diskom, hádzať guľou, hod kladivom, hod oštepom, jarný výcvik, klubový poriadok, krátka trať, ľahká atletika, ľahký beh, majster športu, medzinárodný futbal, napínavý súboj, odovzdávanie štafety, odvetné stretnutie, odvetný zápas, plán cvičenia, pretekárska dráha, pretekárska trať, preteky na 100 metrov, preteky v behu, preteky v hode oštepom, preteky v chôdzi, prostné cvičenie, rebříček najlepších šprintérov, registrovaný pretekár, skok do diaľky, skok do výšky, skok o žrdi, sokolský zlet, svetový rekord, športové ihrisko, športové správy, športové tempo, športové výrazy, športový organizačný poriadok, športový štadión, štart na 200 metrov, tabuľa výsledkov, tabuľka výsledkov, vrh guľou, vrhači gúľ, vrhať guľou, vypracovaný štýl, zápas v džiu-džitsu, zimný tréning, zimný výcvik, železná guľa.*

5. 2. 5 Registrová motivácia + temporálna motivácia

S ohľadom na rok vzniku nami analyzovaného pôvodného umeleckého textu a jeho prekladu môžeme poukázať aj na spoluprácu *registrovej* a *temporálnej motivácie* na príklade časovo príznakových lexém patriacich do športového komunikačného registra. Máme na mysli konkrétne tieto: *ľahká atletika, ľahkoatletické preteky, skok ďaleký* a *skok vysoký*. V súčasnej športovej lexike sa ustálili namiesto nich pomenovania *atletika, atletické preteky, skok do diaľky* a *skok do výšky*. Do tejto skupiny môžeme zaradiť aj archaické pomenovania *horajn* („horajn“, *skákať „horajna“, nacvičovať „horajn“*), *skok „svínej“* a *skok „stredl“*, pri ktorých sa ku *registrovej* a *temporálnej motivácii* pridávajú i *sociolektická* a *interlingválna motivácia*.

5. 2. 6 Registrová motivácia + onymická motivácia

Kooperácia registrovej a *onymickej motivácie* je v texte prítomná pri zmienkach o fínskom bežcovi *P. J. Nurmi*. Spomenúť môžeme napríklad kontexty: „... Ty bežíš ako Nurmi na fotografii, ani sa nepohneš...“ (Sekora, 1991, s. 42); „Ak budete ohýbať nohy ako Nurmi,“ povedal Truhlík, „nepomôže druhému mravenisku ani armáda trénerov.“ (tamtiež, s.

¹³ Predložku *k* by bolo vhodné v tomto slovnom spojení nahradiť spisovnou väzbou s predložkou *na*.

108); *Truhlík držal v ruke fotografie pohybov bežca Nurmiho a ukazoval ich Ferdovým mravcom* (tamtiež, s. 125). Ide však o športovca známeho najmä v prvej polovici 20. storočia, čo korešponduje s časom vzniku knihy *Ferdo cvičí mravenisko*. Do značnej miery sa tak stráca dostatočná známosť onymického objektu, na základe ktorej by si dnešný detský (aj dospelý) čitateľ spájal tento objekt so športovou komunikačnou sférou a s ňou spätým športovým komunikačným registrom. Z kontextov, v akých autor tohto bežca spomína, možno ale jeho príslušnosť k istému obdobiu vrcholovej atletiky pomerne ľahko dešifrovať aj v súčasnosti.

5. 2. 7 Registrová motivácia + abreviačná motivácia (+ syntaktická motivácia)

A napokon na dvoch konkrétnych príkladoch môžeme spomenúť aj kooperáciu *registrovej* a *abreviačnej motivácie* v súčinnosti s expresívnou a syntaktickou motiváciou. Ide o spojenie skratky typickej pre športový komunikačný register – *ŠK* (športový klub) s navrhovanými okazionálnymi názvami mravčieho športového klubu – *ŠK Nabilima* a *ŠK Mrafe* (Športový klub Mravenisko Ferdovo).

5. 3 Individuálna motivácia lexikálnych jednotiek v analyzovanom umeleckom texte

V súvislosti s estetickou povahou vybraného umeleckého textu chceme ešte poukázať na niekoľko spomínaných metaforicky posunutých príkladov využívania športového komunikačného registra. M. Ološtiak (2011, s. 277) uvádza, že registrová motivácia sa vo vzťahu k individuálnej motivácii vyznačuje motivačnou inkompatibilitou. Súhlasíme s tým, že okazonalizmus v momente svojho použitia nie je súčasťou žiadneho komunikačného registra. Avšak v kontexte umeleckého textu sú okazonalizmy využívané zámerne. Za zmienku stojí vymenovať ešte raz aspoň niekoľko lexikálnych jednotiek, ktoré majú okazonálny charakter, sú svojím obsahom späté so športovým komunikačným registrom a autor ich využíva na ploche celého textu. Opätovne ich vymenúvame v spojitosti s individuálnou autorskou motiváciou: *beh na 100 mravčích metrov, beh na desať mravčích kilometrov, beh na päť mravčích kilometrov, hádzať ihličím ako oštepom, hádzať smrekovou ihličkou, klubový neporiadok, mravčí rekord, preskakovať trávičku, súťaž na 400 mravčích metrov, ŠK Nabilima, ŠK Mrafe, športové mravenisko, športoví chlapíci, štafeta na štyrikrát 100 mravčích metrov, vyskočnôžka, Združenie chválenkárov*.

6 Záver

Štúdia je „pilotnou sondou“ do priestoru tematizácie športu umeleckým štýlom v „športovej próze“ pre deti. Vychádzajúc z konceptu komunikačného registra, opierajúc sa o základné tézy teórie lexikálnej motivácie podávame analýzu športovo motivovanej lexiky v konkrétnom – zámernom výberom zvolenom – priestore pre deti určeného umeleckého textu *Ferdo cvičí mravenisko*. Poukazujeme najmä na prepojenie športového komunikačného registra a umeleckého textu so snahou predostrieť základné tematické delenie športového komunikačného registra a jeho subregistrov zastúpených v analyzovanom texte. Na konkrétnych príkladoch zároveň demonštrujeme aspekt v texte prítomnej motivačnej kooperácie a s ohľadom na čas vzniku pôvodného textu i jeho prekladu poukazujeme aj na historickú dynamiku športovej lexiky. Takýmto spôsobom chceme poodkryť ďalšiu „vrstvu“ športovej lingvistiky, prispieť tak do celku interdisciplinárneho skúmania športového komunikačného registra a zdôrazniť aj to, že prostredníctvom umeleckého textu sa môže kreovať športová registrová kompetencia detí.

Literatúra:

- BALOG, Z. (2016): *Jednonohý pes a krátkozraké kurie oká*. Bratislava: Perfekt.
- BELAN, J. (2016): *Prihraj, Carlos!* Bratislava: Slovart.
- ČILLÍK, I. – ROŠKOVÁ, M. (2003): *Základy atletiky*. Banská Bystrica: Fakulta humanitných vied UMB v Banskej Bystrici.
- FELDEK, Ľ. (2003): *Modrozelená kniha rozprávok*. Bratislava: Ex tempore.
- FELIX, K. (1992): Princípy komunikácie v športe. In: *Telesná výchova a šport*, 2/3, s. 4–7.
- FELIX, K. (1993): Princípy metakomunikácie v športe. In: *Telesná výchova a šport*, 3/2, s. 10–13.
- KAČALA, J – PISÁRČIKOVÁ, M. – POVAŽAJ, M. a kol. (2003): *Krátky slovník slovenského jazyka. 4., doplnené a upravené vydanie*. Bratislava: Veda. Dostupné na internete: <https://slovník.juls.savba.sk/?w=plagiat&d=kssj4>
- KARPINSKÝ, P. (2016): *Adela, ani to neskúšaj!* Bratislava: Perfekt.
- KARPINSKÝ, P. (2007): *Rozprávky z Múzea záhad a tajomstiev*. Bratislava: Mladé letá.
- LEŠKA, D. (2005): *Sociológia športu*. Bratislava: ICM Agency.
- OLOŠTIAK, M. (2011): *Aspekty teórie lexikálnej motivácie*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove.
- OLOŠTIAK, M. (2010): Registrová motivácia lexikálnych jednotiek (o vzťahu medzi pojmi lexikálna zásoba, register, sociolekt). In: *Jazykovedný časopis*, 61/1, s. 31–42
- SEKORA, O. (1991): *Ferdo cvičí mravenisko*. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo.
- SLANČOVÁ, D. (1999): *Reč autority a lásky. Reč učiteľky materskej školy orientovaná na dieťa – opis registra*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity.
- SLANČOVÁ, D. – SLANČOVÁ, T. (2014): *Reč pohybu, autority a súdržnosti. Pragmatická analýza trénerského komunikačného registra v komunikácii s hráčmi kolektívnych loptových hier staršieho školského veku*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Fakulta športu.
- SLANČOVÁ, D. (2017): Športová lingvistika a jazyk mediálneho športu. In: E. Peknušiaková, V. Smoláková (ed.): *Médiá a text 6. Zborník príspevkov: I. časť*, s. 79–86. Dostupné na internete: <https://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Peknusiakova2/subor/Slancova.pdf>
- TIMKOVÁ LAZUROVÁ, A. (2015): *Fenomén zla v próze pre mládež a priestor nižšej sekundárnej edukácie*. Krakov: Scriptum.
- WIDŁAK, W. (2016): *Pán Gul'ôčka*. Košice: Slniečkovo.
- ZÁBRODSKÁ, S. Slavný Ondřej Sekora. Málo známe souvislosti světového ilustrátora. [Cit. 2018-22.09.] Dostupné na internete: <<https://www.citarny.cz/index.php/knihy-lide/autori-a-knihy/spisovatele-a-detske-knihy/ondrej-sekora-mene-zname-ilustrace>>

Summary

Sports Terminology in the Book of Ondřej Sekora: “Ferdo cvičí mravenisko”

The study is a "pilot probe" into the field of sports thematisation using artistic style in "sports prose" for children. Based on the concept of the communication register and applying the basic theories of the theory of lexical motivation, we analyse the sport motivated lexicon in a concrete - intentionally selected - space for the children of the specified artistic text: “Ferdo cvičí mravenisko.” In this way, we uncover the next "layer" of sport linguistics, which is why we want to contribute to the interdisciplinary exploration of the sports communication register.

Príspevok vznikol v rámci riešenia grantového projektu VEGA 1/0164/15 Interdisciplinárna analýza športového komunikačného registra.